

УДК 378:37.015.3:316.647.5

Ніна Тверезовська, доктор педагогічних наук, професор кафедри методики навчання

Олена Зеліковська, старший викладач кафедри іноземних мов

Національного університету біоресурсів і природокористування України,

м. Київ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У МЕЖАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається толерантність в межах міжкультурної комунікації, яка в епоху глобалізації та необхідності вирішення світових проблем сучасності, постає як важливий фактор формування особистості.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, толерантність, етноцентризм, емпатія, діалог культур, рефлексія.

Постановка проблеми. Глобалізація формує нову еру інтегративної взаємодії між націями, економічними та політичними системами, людьми. Від світової спільноти потребуюся глобальні зусилля для того, щоб відповісти на виклики нової епохи: світову економічну кризу, запобігання світових катастроф, різноманітні екологічні негаразди, продовольчі, енергетичні проблеми у світі та інші, контакти між представниками різних країн поширюються у багатьох сферах життя, що насамперед пов'язано з розвитком міжнародної кооперації, насамперед у економічній сфері у формі створення транснаціональних компаній, спільних підприємств, економічних зон. До того ж активізуються: інформаційні, міграційні процеси, культурна інтеграція, комунікативні зв'язки.

Українська система вищої освіти має концептуальні резерви для відповіді на виклики сучасного ринку праці (підвищення вимог до міжкультурної комунікативної компетентності фахівця економічного профілю). Одним із ключових принципів, на яких ґрунтується державна політика України в галузі вищої освіти, є принцип інтеграції її у світову систему при збереженні і розвитку досягнень та традицій української вищої школи, а також забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження її національного характеру. Це закріплено у Законі України "Про вищу освіту", нормативних актах і Державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття").

У межах української системи вищої освіти сформульовано чіткі вимоги, якими повинен відповідати майбутній спеціаліст, котрий виходитиме на міжнародний ринок праці. За самою постановкою

ця задача є новою, а її розв'язок визначить інноваційну діяльність у сфері економічного та науково-технічного співробітництва. Соціальний контекст професійної діяльності стає все більш очевидним, і в сфері їх підготовки важливе місце посідає професійна комунікація, в тому числі і міжкультурна.

Слід окремо відзначити поняття ключових компетенцій, адже саме їх формуванню у професійній освіті Європи надають найбільшого значення. Під ключовими компетенціями розуміємо міжгалузеві знання, вміння, загальна можливість спеціаліста до адаптації та професійної діяльності в різних професійних спільнотах. Важливими в діяльності спеціаліста стають не тільки власне профільні та спеціальні знання, але й можливість комунікативної організації діяльності в різних соціально-економічних умовах, з представниками різних професійних спільнот і культур [2].

На симпозіумі в Берні ("Ключові компетенції для Європи", 1996 р.) було запропоновано основний перелік поняття ключових компетенцій, до яких віднесли: соціальну (можливість взяти на себе відповідальність у прийнятті професійних рішень, корпоративність, виявлення толерантності до різних культур); комунікативну (володіння інформацією, технологіями спілкування, іноземною мовою); когнітивну (готовність і здатність постійно набувати нових знань, вдосконалюватися, реалізовувати свій потенціал), спеціальну (підготовленість до виконання своїх професійних функцій) [2].

Очевидно, що в процесі інтернаціоналізації економіки в період глобалізації, значно зросла потреба у висококваліфікованих спеціалістах з високим рівнем професійної компетентності й винятковим розумінням міжкультурної комунікації.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У МЕЖАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Численні ускладнення (наприклад, в економічній сфері: недостатньо ефективне співробітництво, системні помилки в менеджерській і маркетинговій діяльності, втрата важливих контрактів, навіть зменшення ринкової частки) виникають саме за відсутності навичок співбесідників продемонструвати своє ставлення один до одного у відповідності до норм цього суспільства і безпосередніх очікувань партнера.

У міжкультурному спілкуванні треба виходити з того, що комунікативна поведінка людей є складовою їх національної культури, регулюється національними нормами і традиціями, в основі яких лежить глибоке історичне коріння [3].

Тому проблема толерантності посідає важливе місце у формуванні міжкультурної компетенції майбутніх економістів.

Аналіз останніх публікацій з проблеми дослідження. Проблемою толерантності в межах міжкультурної комунікації займалися А. Вежбицька, У. Гюдикунст, П. Донець, Л. Знікіна, Т. Ларина, Н. Мамонтова, В. Ніке, Т. Персикова, О. Садохін, В. Сафонова, О. Стрельцова, С. Тер-Минасова, Г. Хофштеде, Е. Холл та інші.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз толерантності майбутніх економістів у межах міжкультурної комунікації.

Основна частина. Майже кожен вчений, який досліджує міжкультурну комунікацію дає визначення етноцентризму, явищу, яке супроводжує міжкультурні відносини, – тенденції брати за основу норми та цінності власної культури, щоб висловити свої міркування про іншу культуру. За Т. Персиковою етноцентризм – емоційне ставлення, часто підсвідоме, де своя нація чи культура панує над іншою, власні культурні моделі вважаються “нормальними”, а чужі – “дивними”. Таке ставлення до чужого, іншого, незнайомого має місце серед людей кожної окремої нації. За словами П. Донця, з етноцентризмом пов’язане почуття власної вишості, що може призвести до таких явищ, як шовінізм та фашизм, або навпаки, відчуття “обминутості”, що походить від уявлення, що твоя нація займає низьке місце у світовій ієрархії народів. Така статусна асиметрія є суттєвою перешкодою успішності міжкультурного спілкування. Психолог Дж. Чик назвав три основні причини проблем, що виникають під час міжкультурної взаємодії:

1) диференціюючий характер набору культурних цінностей у різних культурах – кожна окремо взята система культурних цінностей властива певній соціальній групі;

2) нечіткість конфігурації (розмитість кордонів) соціальних стосунків – одна і та ж людина є

членом різних соціальних груп, і стосунки кожної окремої пари індивідів не можуть бути однозначно чітко визначені з точки зору їх соціального статусу (наприклад, стосунки підлеглого з начальником ускладнюються тим чинником, що окрім виробничих між ними можуть бути дружні/недружні відносини, їхні діти можуть ходити в одну школу, вони можуть мати спільних знайомих або родичів або бути членами одного спортивного клубу тощо);

3) наявність домінуючих ідеологій у культурних групах.

Згідно сучасних досліджень індивідуальність людини зумовлена особистісним сприйняттям навколишнього світу і виявляється тільки у взаємодії з іншими людьми. Тобто власна культура може бути збагачена через іншу. Для ефективної міжкультурної комунікації треба розвивати діалог культур. В. Сафонова вважає, що студентів необхідно орієнтувати на ознайомлення з такими компонентами: системою домінуючих цінностей, історичною пам’яттю, політичною, економічною, національною, художньою, релігійною культурою, традиційною та новою матеріальною культурою, промислово-економічним потенціалом, як частиною системи цінностей, соціокультурними особливостями мовного етикету, усного та письмового спілкування, стратегіям участі в ньому іноземною мовою, з соціокультурними нормами мовленнєвої поведінки та національно-специфічним формам спілкування як характерною особливістю стилю життя у країні мови, що вивчається, з граматичним та лексичним оформленням іноземної мови в межах формального та неформального спілкування, суспільним життям і культурою країни, як члена світової спільноти [4].

П. Донець зазначає, що в сучасній міжкультурній педагогіці спілкування з представниками інших культур сприймається як можливість взаємозбагачення і вивільнення синергетичного потенціалу. Як і в загальній педагогіці, в центрі уваги її міжкультурного відгалуження є формування особистості – об’єкта педагогічної діяльності, розвиток у неї певних рис характеру, ціннісної орієнтації, фіксування зразків поведінки тощо [1].

У. Гюдикунст та І. Кім визначили перелік якостей, які постулюють як необхідні передумови для ефективної міжкультурно-комунікативної поведінки:

1. Відкритість по відношенню до нових вражень і досвіду;
2. Емпатія до представників інших культур;

ТОЛЕРАНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У МЕЖАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

3. Точне сприйняття подібного та відмінного у своїй та чужій культурах;

4. Здатність описувати незрозумілу поведінку, замість того, щоб негативно оцінювати її та класифікувати як погану, беззмістовну або безглузду;

5. Збереження певної дистанції по відношенню до своєї поведінки та поведінки інших;

6. Здатність налагоджувати із представниками іншої країни не тільки поверхневі стосунки;

7. Менш егоцентрична поведінка (прагнення спершу зрозуміти поведінку інших, а вже потім – класифікувати її) [8].

Схожі якості (взяті за основу педагогічних цілей) у переліку “ядерних елементів” міжкультурної педагогіки перераховує й В. Ніке;

1) усвідомлення власного невідворотного егоцентризму;

2) вміння долати відчуження (Befremdung);

3) обґрунтування толерантності;

4) визнання етнічності;

5) тематизація (обговорення) расизму;

6) підкреслення спільного;

7) стимулювання солідарності;

8) набуття навичок розумного подолання конфліктів;

9) здатність до співчуття, співпереживання;

10) привертання уваги до можливостей культурного взаємозбагачення;

11) зняття внутрішньогрупових обмежень (“Ми”-обмеження) через усвідомлення глобальної відповідальності [10].

У процесі спілкування особистості, як правило, оцінюють одна одну з позицій власної культури та внутрішніх, притаманних саме їй стандартів, тобто з позицій етноцентризму. Намагаючись передбачити комунікативну поведінку співбесідника, вона свідомо або несвідомо покладається на свій попередній досвід спілкування, однак, якщо комуніканти є представниками різних культур, то такий досвід у них суттєво різниться, що значно ускладнює процес комунікації [3].

Залучення студентів до мультикультурного простору має відбуватися в межах порівняльного контексту. Щоб наслідувати Шевченковому “і чужому навчайтеся, і свого не цурайтеся”, прилучити студентів до іншої культури, треба дуже твердо базуватися на засадах власної культури. Набуття нових знань має спиратися на вже відомі знання своєї культури, і тоді доцільно залучати джерела з іншої культури. Такий підхід призводить до розширення кругозору та розвитку особистості.

Як відомо з наукових досліджень, людина сприймає та інтерпретує інформацію за умови

сумісності її з попередньо відомою. Природно, що міжкультурна комунікація може розглядатися як процес, що проходить у свідомості людини таким чином, що образи іншої культури порівнюються з образами рідної. Іноземна культура вивчається в порівнянні з рідною, а рідна культура засвоюється найбільш глибоко завдяки стикання зі схожими чи відмінними способами сприйняття іншої культури за умови взаємодії з нею [7].

Найкращий спосіб опанувати нову культуру – у так званому діалозі культур [9]. Будь-яка спроба зрозуміти іншу культуру починається з тих реалій та цінностей, які у власному культурному просторі або відсутні, або тлумачаться інакше. Саме рідна культура висвітлює шкалу цінностей для порівняння з іншими. Взаємодія культур відбувається не тільки при знайомстві з іншою культурою, але й при прояві власній у спілкуванні.

Тільки в порівнянні людина глибоко вивчає та розуміє свою власну специфіку, менталітет, систему цінностей – те, що не можна помітити у монокультурному середовищі. Порівняння, усвідомлення єдності та розбіжностей, синтез знань про свою та іншу культуру можна об’єднати одним поняттям – рефлексія (засіб, за допомогою якого можна виробляти нові знання, діяти адекватно ситуації). Рефлексія дозволяє вийти за межу власного досвіду та конструювати нові знання, тобто вона дозволяє активізувати власний досвід та творчо задіяти з урахуванням включення нових елементів у систему. З точки зору міжкультурної комунікації рефлексію можна представити як стратегію, яка дозволяє усвідомити інокультурні реалії в порівнянні з власними. Якщо йдеться про єдність культур, то їх об’єднують загальнолюдські цінності. Диференціація з рідною культурою дозволяє побачити та інтерпретувати ці відмінності через призму власної культури, а також упередити можливе непорозуміння у міжкультурному спілкуванні, уникнути конфліктної ситуації.

Формування толерантності сприяє взаєморозумінню між представниками різних культур. Виникає можливість розглядати дії інших людей у тій самій послідовності, що і власні. Як результат – виникає можливість розуміння мотивів та переживань іншої людини, так звана емпатія, толерантність.

Дослідники виокремлюють три основні компоненти толерантності економіста: когнітивно-ціннісний, інтегративний та мотиваційний [5].

Під когнітивно-ціннісним елементом толерантності слід розуміти сприйняття економістом альтернативності економічних форм господарювання та структур національних

ТОЛЕРАНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У МЕЖАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

економік, визнання ним визначного місця, яке відведено економічній та діловій специфіці в соціокультурному просторі, варіативності оцінок економічної діяльності людини. На ціннісному рівні це означає визнання економічного різноманіття реалізації людського потенціалу, прийняття шляху економічного розвитку інших країн та соціальної, традиційної, культурної детермінованості ділового середовища, утвердження творчого і позитивного ставлення до економічної дійсності. Фахівець, будучи провідником таких цінностей, розширює власні горизонти сприйняття та кар'єрні перспективи.

Інтегративний компонент толерантності є основою для приєднання економіста до певної спільноти, в межах якої відбувається активна професійна і міжкультурна взаємодія. Межі самоідентифікації індивіда розширюються за рахунок двох додаткових вимірів: професійного та корпоративного. Це означає приєднання фахівця до спільноти колег за професією (горизонтальний зріз по ринку), а також до спільноти співробітників певної компанії (вертикальний зріз). У цьому контексті дуже важливим є визнання корпоративних та професійних цінностей, а також активна лояльність до цих спільнот.

Мотиваційний елемент толерантності слід розуміти як рушійну силу ширшої зацікавленості в специфіці інших культур. Вона базується не тільки на терпимості, але й на пробудженні інтересу та поваги до культурних особливостей, подоланні в собі почуття роздратування від надлишковості, недостатності або просто несхожості двох культур. Така мотивація робить можливим адекватне спілкування представників двох культур, засноване на взаєморозумінні та відкритості до діалогу.

Існує так званий філософський ланцюг сприйняття нового: в цьому немає ніякого сенсу – в цьому щось є – хто ж цього не знає. Міжкультурний навчальний процес теж проходить подібні стадії (у прямому або зворотньому порядку). Подібна схема застосовна до осмислення як власних культурних норм, так і інокультурних особливостей.

На першому етапі, власні культурні норми сприймаються настільки природно, що їх навіть не визнають у якості норм, на другому – формується рівноцінне ставлення до інших культур, як таких, що мають власні культурні норми. На третьому етапі приходить усвідомлення того, що власні норми – культурно-специфічні [1]. Маємо додати, що саме на цьому етапі є усвідомлення потреби запозичення, обміну культурним досвідом.

У процесі сприйняття іншомовної культури на першому етапі виникає непорозуміння, заперечення, відмова сприймати явища іншої культури як такі, в деяких випадках – вороже ставлення. На другому етапі спрацьовує принцип рефлексії і відбувається поступове сприйняття культурних явищ іншомовної культури, яке супроводжується відкриттями, зробленими у власному культурному середовищі. Головний акцент припадає на підвищення толерантності в сприйнятті всього того, що не так, “як у нас”. Третій етап характеризується органічним сприйняттям культурно-специфічних особливостей іншомовної культури.

Через вивчення іншої культури підвищується: самосвідомість, самоповага, відповідальність, самостійність, здатність до творчої евристичної, неадаптованої поведінки, терпимість. Саме набуття цих людських рис потребує сучасний етап розвитку суспільства.

Висновки. Таким чином, вищезазначене підтверджує виняткове значення толерантності як вагомому психолого-педагогічній умові формування ефективної міжкультурної комунікації майбутніх економістів. Формування толерантності, засноване на рефлексії, контрастивності та діалозі культур, сприяє формуванню всебічнорозвинутої особистості.

1. Донец П.Н. *Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики.* – Харьков: “Штрих”, 2001. – 386 с.

2. Зникина Л.С., Мамонтова Н.Ю. *Формирование коммуникативной межкультурной компетенции в подготовке специалистов. Из практики преподавания иностранного языка.* – Кемерово, ГУ КузГТУ, 2004. – 173 с.

3. Ларина Т.В. *Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах.* – М.: изд. РУДН, 2003. – 315 с.

4. Сафонова В.В. *Социокультурный подход к обучению иностранным языкам.* – ВШ, Амскорт Интернашнл, 1991. – 311 с.

5. Стрельцова Е.А. *Диалоговая интерпретация знания как средство воспитания толерантности у студентов (на примере общепрофессиональных экономических дисциплин): Монография.* – Волгоград: Из-во ВГИПИК РО, 2003. – 108 с.

6. Персикова Т.Н. *Межкультурная коммуникация и корпоративная культура: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. “Лингвистика и межкультурная*

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

коммуникация". – М.: Логос, 2002. – 224 с. – (Учебник XXI века).

7. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам. Саранск: изд-во Морд. ун-та, 1993. – 131 с.

8. Gudykunst W.B., Kim Y.Y. Communicating with strangers. An Approach to Intercultural Communication. – New York: Random House, 1984.

9. Moorjani A., Field T. Semiotic and Sociolinguistic Paths to Understanding Culture. / edited by A. Singerman. Toward a New Integration of Language and Culture. Reports of the Northeast Conference of the Teaching of Foreign Language. – Middlebury: Northeast Conference, 1988. – С. 25 – 45.

10. Nieke W. Interkulturelle Erziehung und Bildung. Wertorientierungen im Alltag. – Orladen, 1995. – 248 с.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2009

УДК 378.147

Світлана Хоменко, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри професійної педагогіки та методики професійного навчання
Бердянського державного педагогічного університету

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття присвячена актуальній проблемі – формуванню економічних знань у майбутніх викладачів технічних дисциплін засобами комп'ютерних технологій. Проаналізовано навчальний план підготовки фахівців, встановлені міжпредметні зв'язки комп'ютерних, економічних і технічних дисциплін, запропоновано двоступеневу інтеграційну модель формування економічних знань.

Ключові слова: зв'язок, міжпредметний зв'язок, міждисциплінарний зв'язок, моделювання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Реалізація соціального замовлення суспільства на підготовку майбутніх викладачів технічних дисциплін, здатних аналізувати, передбачати, прогнозувати, обирати раціональні варіанти технічних систем не тільки за їх технічними параметрами, а і не меншою мірою – за економічними, потребує розробки нових навчальних програм, застосування вдосконалених концепцій інтегрованого навчання, максимального використання можливостей засобів навчання, зокрема, комп'ютерних технологій, які мають такі переваги: позитивна мотивація, миттєвий зворотній зв'язок, застосування на всіх етапах навчального процесу, індивідуалізація навчання, охоплення великої кількості студентів, можливість повернення до попереднього етапу і багаторазовість у відпрацюванні дій, дотримання послідовності в навчанні від простого до складного, створення однакових умов для всіх студентів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Установлено, що компонентами економічних знань є такі: поняття, судження, умовиводи, терміни, факти, закони, теорії, концепції, тенденції, методи, процеси, алгоритми, оцінка, правила, норми, принципи, властивості, засоби, критерії, символи, описи, класифікації, фактори, які відповідають категоріям логіки (О.К. Белова, Н.П. Волкова, Г.О. Ковальчук, В.А. Козаков).

Для здійснення поетапного формування економічних знань виділяються такі етапи навчання: мотиваційний, орієнтувальний, виконавський та контрольно-корегувальний (А.В. Духавієва, Т.М. Давиденко, В.Є. Столяренко, Т.І. Шамова, Г.М. Шибанова та ін.) і рівні формування економічних знань: впізнання, розуміння, застосування, творчість (О.К. Белова, Г.О. Ковальчук).

Якостями знань, які визначають показники сформованості економічних знань у майбутніх інженерів-педагогів, є повнота, глибина,